

DE BOUXWEERD BIJ BUGGENUM

Ph. Bossenbroek, Staatsbosbeheer Regio Limburg – Oost-Brabant, Postbus 330, 5000 AH Tilburg
J.A. Weinreich, Dienst Landelijk Gebied Limburg, Postbus 1237, 6040 KE Roermond

Sinds 2000 is de Midden-Limburgse gemeente Haelen, bekend vanwege het natuurgebied Het Leudal, een nieuw natuurreservaat rijker. Bij het tot de gemeente behorende kerkdorp Buggenum werd als gevolg van de realisatie van de ruilverkaveling Buggenumse Veld het natuurontwikkelingsgebied de “Bouxweerd” gevormd (BUSKENS, 1992; DAMSTRA, 1999). Kern van het gebied vormt een oud, ondiep en verslibd voormalig grindgat dat bij vogelliefhebbers al langer internationale aandacht genoot. De ruilverkaveling bood de mogelijkheid deze vogelrijke plas te omringen met een aantal tot natuurgebied om te vormen graslanden en die over te dragen in eigendom, beheer en onderhoud aan Staatsbosbeheer. Deze organisatie heeft als doel de natuurwaarden in dit gebied verder te ontwikkelen, waarbij naast de vogelwereld ook de botanische aspecten de aandacht zullen krijgen. Het gebied is opengesteld voor bezoekers.

LIGGING EN EIGENDOM

De Bouxweerd is gelegen aan een linker binnenbocht van de Maas, even ten noorden van de spoorbrug over de Maas bij Buggenum, ten noorden van Roermond. Het gebied wordt aan de oostzijde begrensd door de Maas en aan de westzijde door de steilrand die het recente rivierdal begrenst ten opzichte van het eerste Maasterras. De Bouxweerd loopt aan de zuid-

zijde door tot de plek waar het warmwaterkanaal van de Maascentrale, dat opgewarmd koelwater uit de centrale afvoert, uitmondt in de Maas. Aan de noordzijde wordt het gebied eveneens begrensd door hogere gronden waarop zich de eeuwenoude boerenhoeve Maaswienerte, vroeger ook wel Wijngardenhof of Wijnaerden genoemd, bevindt. Slechts een smalle zone van lager gelegen gronden strekt zich langs de Maas stroomafwaarts uit in de richting van het mondingsgebied van de Neerbeek, die de hoofdafwatering verzorgt van een groot deel van Midden-Limburg ten westen van de Maas.

Hoewel Staatsbosbeheer al vóór 2000 enkele kleine percelen in het gebied in eigendom had, is de verwerving van het thans bestaande natuurgebied pas mogelijk geworden bij de uitvoering van de ruilverkaveling Buggenumse Veld. De benodigde gronden werden verworven door de Dienst Landelijk Gebied van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en overgedragen aan Staatsbosbeheer. Niet alle gewenste gronden konden verworven worden. De graslanden aan de noordkant van de plas zijn nog grotendeels in handen van particuliere eigenaren. Het blijft echter het streven van Staatsbosbeheer om ook deze gronden te verwerven.

LANDSCHAP EN HISTORIE

De Bouxweerd is een oud uiterwaardenlandschap van de Maas. Op de Tranchotkaart (1803-1820) (ANONYMUS, 1992) en de historische kaart (1837-1844) wordt het gebied al grotendeels als grasland aangegeven (figuur 1). Het was toen nog gelegen aan een wijde binnenbocht van de Maas, die ter hoogte van Buggenum met een grote boog zuidelijk en oostelijk langs het gebied liep. Op de Tranchotkaart zijn ook enkele stroomdalruggen te zien, evenals de Kerkhooftmaese, een oude stroomgeul die zuidwestelijk aantakkend aan de Maas door het gebied liep en verderop bij Maaswienerte weer in de Maas uitkwam. Zeer waarschijnlijk is deze oude geul te beschouwen als een overloopgeul of hoogwatergeul die bij hogere rivierafvoeren ging meestromen. Een deel van deze geul is ook nu nog goed in de Bouxweerd te zien (figuur 2).

Meer zuidoostelijk lag Den Aenwas, een groot weidegebied, waar echter later door bochtafsnijding de nieuwe loop van de Maas dwars doorheen ging. Hierdoor kwam de Maas dichterbij dan voorheen het geval was bij de westelijke steilrand te liggen.

Het landschap van de Bouxweerd wordt in grote mate bepaald door een uitgestrekte plas (figuur 3), gedeeltelijk omzoomd door Wilgen-vloedbossen en weilanden. De Bouxweerd behoort tot de recente rivierflakte van de Maas en heeft een sterk open karakter, dat aan een uiterwaard doet denken. De hoge populieren die langs de zuidrand van de plas staan, geven extra accent aan de weidsheid van het rivierlandschap dat hier wordt aangetroffen. Aan de noordwestzijde komen enkele kleine percelen grasland voor alsmede een bronbosje, bestaand uit doorgeschoten Zwarte els (*Alnus glutinosa*), voorheen benut als elzenhakhoutbos. Ook werd hier nog wilgen-gierf hout geteeld, wat te zien is aan enkele doorgeschoten knotwilgen die er nog staan.

ABIOTIEK VAN DE BOUXWEERD

De Bouxweerd is gelegen in de Centrale Slenk, het geologische dalingsgebied tussen

FIGUUR 1
De Tranchotkaart met het landschap van de Bouxweerd in het begin van de negentiende eeuw.

FIGUUR 2
De Kerkhooftmaese is na hoogwater van de Maas zeer goed zichtbaar (foto: Ph. Bossenbroek).

FIGUUR 3
De voormalige grindplas Bouxweerd (foto: Ph. Bossenbroek).

de Peelhorst aan de noordoostkant en het Kempisch plateau aan de zuidwestzijde. De Peelhorst wordt van de Centrale Slenk gescheiden door de bekende Peelrandbreuk, die hier net ten noorden van de Bouxweerd van zuidoost naar noordwest loopt.

De Centrale Slenk, ook wel Roerdalslenk genoemd, is een gebied waar door stroomverlamming de Maas kan sedimenteren. Komend vanaf de zuidelijke horst kon de Maas in het zeer brede rivierdal in de slenk min of meer tot rust komen, waardoor sedimenten als grind, zand en slib hier tot bezinking kwamen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Mid-den-Limburg het grootste grindwinningsgebied van Nederland is. Ook de plas in de Bouxweerd is door grindwinning ontstaan. Ook nu nog vindt hier sedimentatie plaats. Na een hoog water is het gebied overdekt met een nieuw laagje riviërslib, waardoor de bodem geleidelijk wordt opgehoogd ten opzichte van het rivierpeil. Door de voortdurende opslibbing kan de Bouxweerd getypeerd worden als een gebied met jonge riviërkleigronden. Ook komen er ooivaaggronden voor en bij Maaswienerte is sprake van het voorkomen van radebrikgronden.

De jonge riviërklei is echter behoorlijk vervuild. Door de lozingen van vervuild water werd de Maas in de 20^e eeuw een steeds viezere rivier. De jonge riviërklei bevat daardoor een relatief hoog gehalte aan zware metalen. Ook het dichtslibben van de plas met riviërslib heeft een sterk vervuild en voedselrijk milieu tot gevolg, wat in de zomer kan leiden tot algenbloei, waardoor zuurstofarm water ontstaat en vissterfte het gevolg kan zijn (BUSKENS & TOLKAMP, 1994).

De geomorfologie van de Bouxweerd is gedeeltelijk nog origineel en gedeeltelijk ook

ontstaan als gevolg van afgraving. Het gebied is daarna opgevuld met baggerslib en zand en weer gedeeltelijk afgedekt met dekgrond. De oorspronkelijke geomorfologie is in het terrein te zien aan de westelijke steilrand, een oude oeverrand van de Maas die thans de recente riviërvlakte begrenst langs het hoger gelegen eerste Maasterras. Op deze overgang loopt ook de Groezeweg (figuur 4). Daarnaast is in het gebied de loop van de oude stroom- of overloopgeul van de Kerkhooftmaese (figuur 2) te zien. Oude stroomdalruggen zijn echter door afgraving verdwenen. Wel is de glooiende overgang van het rivierdal naar het hoger gelegen terras waar Maaswienerte op gelegen is, hier nog prachtig aanwezig. Het waterpeil van de plas in de Bouxweerd wordt geheel bepaald door het peil van de Maas. Het gebied behoort immers tot het stroomvoerend en waterbergend winterbed van de rivier.

De plas staat via een drempel in verbinding met de rivier. Ze wordt echter behalve door grondwater ook gevoed door water uit de Zwaarveldlossing. Deze beek vindt zijn oorsprong in het in het noordwesten van de Bouxweerd gelegen brongebied, in een doorgeschoten hakhoutbosje met onder andere Zwarte els, en de graslandjes ten noorden daarvan. Langs de Maas komen dergelijke bronzones maar zelden voor, zodat hier sprake is van een bijzondere situatie. De bronzone kan hier bestaan doordat infiltrerend regenwater in het hoogterras stuit op slecht doorlatende leemlagen, waarover het afstroomt naar het Maasdal en hier tot dagzoming komt.

In het gebied komt verder een veedrinkpoel voor, die eveneens gevoed wordt door grondwater.

NATUURWAARDEN

De huidige maar ook de te ontwikkelen natuurwaarden worden voor een groot deel bepaald door de differentiatie in groeiplaatsen in het gebied. Dat zijn ondiep stilstaand oppervlaktewater, stromend oppervlaktewater, bronmilieus, slikplaten, oevervegetaties langs de Maas, Wilgenvloedbos (Zachthoutoibos), Elzenbroekbos en vochtige graslanden met overgangen naar nattere en drogere typen. Momenteel zijn het vooral de faunistische waarden die in het gebied opvallen. De botanisch/vegetatiekundige waarden zijn door het recente grondgebruik steeds sterk onderdrukt geweest en zijn beperkt tot enkele overhoekjes en steilrandjes.

VEGETATIE

De graslanden hebben een nog zeer kenmerkende door agrarisch gebruik bepaalde vegetatie van enkele hoogopschietende grassoorten, zoals Engels raaigras (*Lolium perenne*), Timoteegras (*Phleum pratense*) en Grote vossenstaart (*Alopecurus pratensis*). De laatste jaren beginnen ook andere soorten zich te vestigen zoals Gewone berenklauw (*Heracleum sphondylium*), Fluitenkruid (*Anthriscus sylvestris*), Krul- en Speerdistel (*Carduus crispus* en *Cirsium vulgare*) en Grote brandnetel (*Urtica dioica*), vooral dus de soorten van voedselrijke ruigtemilieus. Op de nattere plekken komen daar nog soorten bij als Kruipende boterbloem (*Ranunculus repens*) en Geknikte vossenstaart (*Alopecurus geniculatus*).

In enkele bermen en taluds langs de Groezeweg (figuur 4) komen wat interessantere soorten voor zoals Gewone veldsla (*Valerianella locusta*), Gewone vogelmelk (*Ornithogalum umbellatum*) en Hemelsleutel (*Sedum telephium*). Maar daar-

FIGUUR 4

De Groezeweg (foto: Ph. Bossenbroek).

FIGUUR 5

Wilgenvloedbos of Zachthoutoibos aan de noordzijde van de grote plas (foto: Ph. Bossenbroek).

naast ook Kleine pimpernel (*Pimpinella saxifraga*), Gestreepte klaver (*Trifolium striatum*), Sikkkelklaver (*Medicago falcata*), Echte kruisdistel (*Eryngium campestre*), Geel walstro (*Galium verum*), Aardaker (*Lathyrus tuberosum*), Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*), Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*), Knoopkruid (*Centaurea jacea*), Akkerhoornbloem (*Cerastium arvense*), Grote zandkool (*Diploxys tenuifolia*) en Kraailook (*Allium vineale*). Dit zijn echte vertegenwoordigers van het rivierduinmilieu en dus gebonden aan zandige en droge bodems, zoals die in de taluds worden aangetroffen. Een deel van de soorten zal zich vanuit deze groeiplaatsen naar verwachting verder in de Bouxweerd verspreiden.

Langs de plas ontwikkelt zich op de periodiek droogvallende oevers een geheel andere vegetatie. Ze bestaat overwegend uit pioniersoorten die houden van voedselrijke, natte en slikrijke bodems, zoals Blauwe waterereprijs (*Veronica catenata*), Moerasandijvie (*Tephrosia palustris*), Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*), Heen (*Bulboschoenus maritimus*) en Borstelbies (*Isolepis setacea*). Beekpunge (*Veronica beccabunga*) en Witte waterkers (*Rorippa nasturtium-aquaticum*), die ook in de Zwaarveldlossing en in de bronzone langs de steilrand voorkomen, wijzen op het voorkomen van kwel. Dat doet ook de Zeegroene rus (*Juncus inflexus*) die tevens wordt gevonden in de oevers van een weidedrinkpoel, westelijk van de Groezeweg, en daar voorkomt in gezelschap van Gewone waterbies (*Eleocharis palustris*) en in het water Mattenbies (*Schoenoplectus lacustris*). Verder komen in de oever van de plas ook enkele soorten van ruige moerasvegetaties voor, zoals Waterzuring (*Rumex hydrolapathum*) en Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis scorpioides*). Hier worden ook Zeegroene ganzevoet (*Chenopo-*

dium glaucum), Rechte alsem (*Artemisia biennis*), Goudzuring (*Rumex maritimus*) en Middelste ganzerik (*Potentilla intermedia*) aangetroffen.

In de oeverzone van de Maas zelf worden weer enkele andere soorten gevonden die typisch zijn voor dit milieu en feitelijk overal langs de Maas wel voor kunnen komen, zoals Engelse alant (*Inula britannica*), Wilde reseda (*Reseda lutea*), Zeepkruid (*Saponaria officinalis*) en Moerasandoorn (*Stachys palustris*).

Tenslotte worden in het verruigde Elzenbroekbos ook nog Gele Lis (*Iris pseudacoris*), Holpijp (*Equisetum fluviatile*) en Bosbies (*Scirpus sylvaticus*) gevonden, naast de eerder genoemde Waterzuring, Beekpunge, Witte waterkers en Moerasvergeet-mij-nietje.

In de Zwaarveldlossing komen verder fraaie door de stroming golvende begroeiingen van Gewoon sterrekroos (*Callitriche platycarpa*) voor.

AVIFAUNA

Behalve van de avifauna is er van de overige diersoorten in de Bouxweerd maar weinig bekend. Aangenomen wordt dat de huidige diversiteit daarvan vrij gering zal zijn, gezien het recente cultuurgebruik, maar ook door de frequente overstromingen waardoor er vooral soorten zullen voorkomen die in staat zijn om bij hoog water te vluchten naar hogere terreindelen in de omgeving.

De vogelwereld daarentegen krijgt veel aandacht. Al tientallen jaren is de Bouxweerd bij vogelliefhebbers bekend, vooral vanwege de vele, vaak bijzondere soorten, die het gebied gebruiken als foerageerplaats tijdens de voor- en najaarstrek of als overwinteringsplaats.

Als broedgebied is het wat minder van belang en wordt de waarde van de broedvogelbevol-

king vooral bepaald door Wintertaling (*Anas crecca*), Zomertaling (*Anas querquedula*), Grauwe gans (*Anser anser*) en Bergeend (*Tadorna tadorna*). Ook de Buidelmees (*Remiz pendulinus*) is als broedvogel bekend. Sinds 2001 broedt ook de Blauwe reiger (*Ardea cinerea*) in het Wilgenvloedbos (figuur 5). Hoewel de Ijsvogel (*Alcedo atthis*) zich gedurende het gehele jaar geregeld laat zien, is het niet duidelijk of ze hier ook als broedvogel voorkomt.

Vooral de vele doortrekkende steltlopers hebben de Bouxweerd haar faam bezorgd. Jaarlijks doen Groenpootruiter (*Tringa nebularia*), Kemphaan (*Philomachus pugnax*) en Oeverloper (*Actitis hypoleucos*) het gebied aan, soms aangevuld met bijzondere soorten als Terekrutter (*Xenus cinereus*) of zelfs een Bosruiter (*Tringa glareola*; figuur 6), Grauwe franjepoot (*Phalaropus lobatus*) of een Temminks strandloper (*Calidris temminckii*). Andere bijzonderheden zijn onder meer Regenwulp (*Numenius phaeopus*), Goudplevier (*Pluvialis apricaria*), Witgatje (*Tringa ochropus*) en jaarlijks ook Scholekster (*Haematopus ostralegus*), Kluut (*Recurvirostra avosetta*), Tureluur (*Tringa totanus*), Zwarte ruiter (*Tringa erythropus*) en Kleine plevier (*Charadrius dubius*).

De Bouxweerd wordt als overwinteringsgebied gebruikt door een nog steeds toenemend aantal watervogels, waarvan de hoofdmoot inmiddels wordt gevormd door enkele duizenden Kolganzen (*Anser albifrons*), Toendra-rietganzen (*Anser fabalis rossicus*), een enkele Grote Canadese gans (*Branta canadensis*) en vooral Grauwe ganzen, en honderden Tafeleenden (*Aythya ferina*), Kuifeenden (*Aythya fuligula*), Wilde eenden (*Anas platyrhynchos*) en Wintertalingen en geregeld Slobeend (*Anas clypeata*), Krakeend (*Anas strepera*), Smient (*Anas penelope*), Nonnetje (*Mergus albellus*), Grote zaagbek (*Mergus merganser*), Kleine zwaan (*Cygnus co-*

FIGUUR 6
De Bosruiter (*Tringa glareola*) is een van de bijzondere vogelsoorten van de Bouxweerd (foto: O. Plantema).

lumbianus bewickii), Pijlstaart (*Anas acuta*) en soms een Middelste zaagbek (*Mergus serrator*). Regelmatig worden zeldzaamheden gezien als Dwerggans (*Anser erythropus*), Brandgans (*Branta leucopsis*) en Toppereend (*Aythya marila*). Andere bijzondere soorten die meer of minder geregeld in de Bouxweerd worden waargenomen zijn onder andere Zwarte stern (*Chlidonia niger*), Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*), Geoorde fuut (*Podiceps nigricollis*), Visarend (*Pandion haliaetus*), Steenuil (*Nyctea scandiaca*) (ook broedend), Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*), Kerkuil (*Tyto alba*), Blauwe kiekendief (*Circus cyaneus*), Grauwe gors (*Miliaria calandra*), Ruigpootbuiszard (*Buteo lagopus*), Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) en Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*). In 2003 werden 180 Nijlganzen (*Alopochen aegyptiaca*) tegelijk geteld in het gebied.

De aanwezigheid van grote groepen overwinterende watervogels maakt, dat de Bouxweerd als onderdeel van een samenhangend overwinteringsgebied vanaf de Rijkse Bemden via het Midden-Limburgse Maasplassen-gebied tot aan de Schroevendaalse Plas in Echt, ondergebracht dient te worden in de aanwijzing van een SPA (Special Protected Area) in het kader van de Europese Vogelrichtlijn (RENEERKENS, 2001). Deze bescherming wordt met name ontleend aan de aanwezigheid van Kleine zwaan, Grauwe gans en Tafeleend. Deze soorten overschrijden in dit gebied de vereiste 1% drempel; dat wil zeggen dat meer dan 1% van de Europese populatie gebruik maakt van dit gebied. Van alle 181 vogelsoorten uit bijlage I van deze richtlijn mogen de soorten die voorts de 0,1% van de Europese populatie overschrijden, eveneens gebruikt worden ter motivatie van een aanwijzing. Dat geldt in dit gebied voor Aalscholver (*Phalacrocorax carbo*), Fuut (*Podiceps cristatus*), Krakeend, Smient, Meerkoet (*Fulica atra*), Kolgans en Toendrarietgans.

INRICHTING EN BEHEER

De graslanden ten zuiden van de plas zijn inmiddels ingericht voor beperkte extensieve seizoensbegrazing. Staatsbosbeheer heeft voor dit deel van het gebied bewust niet gekozen voor natuurontwikkeling door middel van extensieve jaarrondbeweiding, zoals dat in een aantal andere natuurontwikkelingsgebieden langs de Maas inmiddels wel het geval is. De bedoeling van de seizoensbeweiding is allereerst de graslanden te ontwikkelen tot bloemrijke vegetaties in de zomerperiode die daarna in het winterhalfjaar gebruikt kunnen worden door ganzen en zwanen als graasgebied. De zeer nabije ligging van landbouwgronden en de nog steeds toenemende aantallen overwinterende ganzen, zwanen en eenden veroorzaken hier een spanningsveld tussen landbouw en natuur. Gekozen is voor een beheersstrategie waarbij de vele ganzen zoveel mogelijk de gelegenheid wordt geboden om te grazen op de graslanden in het natuurgebied zelf.

Het Waterschap Peel en Maasvallei heeft in 2003 een stuw geplaatst in de Zwaarveldlossing zodat het niveau van de huidige ontwateringsdiepte verhoogd is. Het doel van deze maatregel is dat het Elzenbroekbos weer zal worden vernat en dat de bron- en kwelmilieus zich beter kunnen ontwikkelen.

De graslanden ten noorden van de plas, zijn nog maar beperkt en versnipperd in eigendom van Staatsbosbeheer. Hier is het nog niet mogelijk om een aaneengesloten natuurontwikkeling na te streven, en wordt voorlopig nog pas op de plaats gemaakt met de bestaande situatie.

Tenslotte zal de plas zelf alsmede het omringende Wilgenvloedbos zich verder ongestoord kunnen blijven ontwikkelen. Hier zal niet worden ingegrepen in de natuurlijke ontwikkelingen, tenzij de rivierbeheerder daar andere directieven voor aangeeft.

DE TOEKOMST

Voor de toekomst wordt er van uitgegaan, dat het gebied ten noorden van de plas door Staatsbosbeheer in eigendom zal worden verworven en dat er dan vervolgens ook daar een natuurontwikkelingsbeheer kan worden toegepast. Omdat het noordelijker gelegen mondingsgebied van de Neerbeek na het gereed komen van de ontgronding van het Zwaarveld bij Neer eveneens een natuurlijker inrichting en beheer zal krijgen, is het logisch dat er aansluiting met dat gebied gezocht wordt waardoor een grotere aaneengesloten oppervlakte graasgebied zal ontstaan. Samen met de te vormen natuurontwikkelingsgebieden aan de rechterzijde van de Maas, te weten het mondingsgebied van de Swalm, de Hanssummer Weerd en de Biesweerd, de aansluiting op de Asseltse plassen in het zuiden en de Rijkse Beemden in het noorden, zal dan in Midden-Limburg een vrij groot stuk samenhangende riviernatuur kunnen ontstaan.

SUMMARY

THE BOUXWEERD NATURE RESERVE

Some kilometres north of the town of Roermond in central Limburg, the National Forest Service is planning to create a new nature reserve on the left bank of the river Meuse, between the main dikes.

The reserve consists of an abandoned gravel pit and its surrounding area, including mainly grassland and a small patch of riverine forest.

The article describes the area's present ecological values, its current management and the expectations for the future. At the moment, the reserve is mainly important for waterfowl, but its significance in terms of plants and plant communities is expected to increase.

LITERATUUR

- ANONYMUS, 1992. Grote Historisch Atlas 1:25.000. Limburg 1837-1844. Wolters-Noordhoff bv, Groningen.
- BUSKENS, R.F.M., 1992. Bouxweerd - Regiwa-proefproject. Grontmij, Eindhoven.
- BUSKENS, R.F.M. & H. TOLKAMP, 1994. Bouxweerd, sterfhuis voor vissen of te ontwikkelen wetland? Natuurhistorisch Maandblad 83 (9): 147-153.
- DAMSTRA, Y., 1999. Bouxweerd; inrichting van een natuurontwikkelingsgebied binnen landinrichtingsproject Het Buggenumse Veld. Dienst Landelijk Gebied, Roermond.
- RENEERKENS, N., 2001. De Midden-Limburgse Maasplassen; Vogelrichtlijngebied en begrenzing. Limburgse Vogels 13 (2): 8-12.